

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Тодорка Стоянова Атанасова-Калайджиева,
катедра „Мениджмънт“, Стопански факултет на Тракийски университет, Стара Загора,
научна специалност „Организация и управление на производството (управление на
предприятието)“, ПН 3.7 „Администрация и управление“

Автор на дисертационния труд за придобиване на ОНС „Доктор“: **Феленза Лушаку Елшани** - докторант към Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Стопански факултет, катедра „Бизнес администрация“, ДП „Стопански управление“ с обучение на английски език в ПН 3.7 „Администрация и управление“ с научен ръководител проф. д-р Десислава Йорданова.

Тема на дисертационния труд: „Развитие на сектора на МСП в Косово: Ролята на институционалните фактори“

Становището ми е възложено на основа Заповед РД 38-293/10.06.2025 г. на Ректора на СУ „Св. К. Охридски, като член на Научно жури, избрано от ФС на Стопански факултет - Протокол №05/27.05.2025 г. Изготвеното становище е в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилник за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. К. Охридски“.

I. КРАТКИ БИОГРАФИЧНИ ДАННИ ЗА ДОКТОРАНТА И ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

Докторантката Феленза Лушаку Елшани е родена на 02.01.1982 г. в Албания.

През декември 2015 г. придобива магистърска степен по специалност „Управление и информатика“ към Университета в Прищина „Хасан Прищина“, Факултета по икономика, като защитава магистърска теза на тема „Сравнителен анализ на МСП в страните от Западните Балкани“.

От 2007 г. до 2014 г. работи, като служител в NLB Банка Прищина, Република Косово.

От януари 2017 г. до момента работи като преподавател по икономика в Гимназията по икономика и право „Ходжа Кадри Прищина“, Република Косово.

Майчиният език на докторантката е албански, но владее писмено и говоримо английски език.

Дисертационният труд на докторантката е обсъден и насочен за публична защита на заседание на катедра „Бизнес администрация“, Стопански факултет при СУ „Св. К. Охридски“.

Разработеният дисертационен труд е с обем от 172 стандартни страници. Той е структуриран в следните части: увод, пет глави, заключение, използвана литература, които са относително балансирани.

Изследването и резултатите са представени на 29 таблици и 5 фигури, които добре визуализират постигнатото.

Използваната литература включва общо 485 литературни източника - основно на английски език.

II. ОЦЕНКА НА СТРУКТУРАТА И СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

Темата на разработения дисертационен труд е *актуална и значима*. Тя изследва развитието на малките и средни предприятия (МСП), които имат съществена роля за растежа и конкурентоспособността на европейската икономика. МСП осигуряват заетост на над 100 млн. човека и произвеждат повече от половината от БВП в Европа. МСП са източник на иновативни решения в отговор на предизвикателствата, свързани с изменението на климата и ефективното използване на ресурсите.

В *увода* се представят актуалността на разработваната тематика, предмета и обекта на изследване, целта и задачите, изследователската теза, методологията на изследване, източниците на информация.

Предмет на изследването са МСП в Косово от различни индустрии за установяване на институционалните ефекти в различните бизнес сектори. Фокусът е върху възможностите на МСП да се справят със структурните предизвикателства, произтичащи от икономическата трансформация в страната.

Обект на изследването са избрани институционални фактори, които влияят върху растежа и развитието на МСП, разделени на: формални институции (данъчна администрация, условия за правене на бизнес, митнически ограничения) и неформални (корупция, политическа нестабилност и съдебни пречки).

Целта на дисертационния труд е да се определят институционалните фактори (формални и неформални), които оказват въздействие върху развитието на МСП. Счита се, че целта е правилно формулирана и напълно кореспондира със структурата и съдържанието на дисертацията.

Изследователските *задачи*, които се решават са четири. Те произтичат от целта и логически са свързани със структурата на дисертацията.

В дисертационния труд е формулирана *изследователска теза*, доказването, на която се основава на 6 водещи хипотези, като всяка от тях е декомпозирана на 5 подхипотези.

Изпълнението на поставената цел и задачи се осъществява чрез иконометричен модел, синтез на първични и вторични данни; индукция и дедукция и др.

Източниците на информация са: Косовска агенция за статистика и Световната банка. Проучването използва официални данни, разкриващи тенденции в развитието на МСП в Косово в периода 2010-2020 г. и оценя институционалното влияние върху тях. На тази основа се правят обобщения за развитието на МСП и се дават препоръки за подобряване на бизнес средата.

Дисертационният труд е структуриран на пет глави, на основата на приложен дедуктивен подход се постига логическа свързаност между отделните части, преминавайки от общото към конкретното.

Първа глава изцяло има теоретичен характер. Акцент се поставя на дефинирането на МСП, институционалната теория и средата за тяхното развитие. МСП имат решаваща роля за икономическия растеж и иновациите в световен мащаб, но няма възприета единна дефиниция за тях. Възприетите количествени и качествени показатели са едни за Европа, други за САЩ, Япония, Китай и др. Това затруднява сравнението на МСП в различните държави. Чрез институционалната теория се откроява значението на формалните фактори (данъчни политики, регулации, др.) и неформалните фактори (културни норми, корупция, др.) за развитието на МСП, и най-вече за икономиките в преход. Задълбочено се анализира институционалната йерархия на Уилямсън и ролята на МСП за икономическото развитие. Прави се извода, че е необходим по-задълбочен анализ на институционалните въздействия, особено в икономиките в преход, каквато е и тази в Косово, за да се разкрият потенциални ползи при интеграцията на страната в ЕС.

Втора глава има характер на теоретичен анализ, преплетен с анализ на емпирични изследвания на други автори, на основата на които се изгражда концептуална рамка за степен на влияние на формалните и неформалните институционални фактори върху развитието на МСП. Подробно се разглеждат методологии, хипотези и констатации от различни изследвания. В тази глава са идентифицирани показателите за оценка на МСП, като: растеж на предприятията, нетно създаване на МСП, фискална дисциплина и интернационализация, също и контролната променлива - безработицата. Тази глава завършва с формулиране на хипотези, които твърдят, че формалните и неформалните институционални бариери влияят върху представянето и растежа на МСП, особено в икономиките в преход. Проличава много добро познаване, както на общата икономическа теория, а също и на тази, свързана с МСП. В изложението се откроява авторското мнение.

Трета глава на дисертационния труд има методологичен характер, като включва два параграфа. В първия параграф се обосновава избора на методологичен подход - иконометричен модел на панелните данни за оценка на определени промените от МСП във времето с оглед постигане на по-голяма прецизност на получените резултати. За целта се използва софтуер STATA.

Избраната методология се основава на линейна регресия на панелни данни за анализ на растежа на МСП и влиянието на формалните и неформалните институции. Във втори параграф се акцентира върху формиране на извадка от МСП (общо 86) от няколко икономически сектора на Косово, период на изследване (11 г.), избор на показатели за зависими променливи (възвръщаемост на собствения капитал, фискална дисциплина, създаване на нови МСП, др.) и за независимите променливи с включени формални и неформални институции (данъчна и митническа политика, условия на бизнес средата, корупция и др.). В табл. 8. и на фиг. 5 е представена концептуалната рамка на изследването. Считаю, че методологичният подход е правилно избран и способства за успешно реализиране на изследването. От изложението в тази глава проличават много добрите познания на докторанта по тематиката.

Четвърта глава е аналитична и отразява интерпретацията на получените резултати. Докторантката в резултат на анализа установява, че данъчните ставки в Косово оказват влияние върху фискалната дисциплина, създаването и развитието на МСП, по подобие на други страни в преход. Корупцията има силна положителна корелация с интернационализацията и растежа на МСП, докато съдебните пречки и политическата нестабилност нямат статистическа значимост. Положителният бизнес климат насърчава създаването на нови фирми, докато митническите бариери имат отрицателно влияние върху развитието и интернационализацията на МСП. Безработицата, като контролна променлива влияе върху фискалната дисциплина и функционирането на МСП. Линейните регресионни модели потвърждават тези резултати, следователно нужни са подобрения в неформалните и най-вече във формалните институции, за да се стимулира развитието на МСП в Косово. Положително впечатление в тази глава прави точното прилагане на разработената методика, реалистичността на получените резултати и правилността на тяхната интерпретация, което е изцяло авторов принос.

Пета глава формулира конструктивни предложения в следствие на изследването на МСП в Косово. Направените, научно обосновани препоръки изцяло произтичат от получените резултати, което потвърждава много доброто познаване на тематиката. Напълно приемам направените препоръки, а някой от тях характеризирам като общовалидни. В дисертационния труд като цяло са налице научни и практико-приложни приноси, които докторантката конкретизира в тази последна глава.

В *заклучението* на дисертацията е направено обобщаване на основните резултати от изследването, които доказват тезата на дисертационния труд.

Резултатите от научното изследване са популяризирани в чужбина, чрез публикуване на самостоятелна статия в престижно научно списание, индексирано в Scopus, както и чрез едно участие с доклад в международен научен форум.

Авторефератът отговаря на изискванията и обективно отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд.

Обобщавайки, оценката за структурата и съдържанието на дисертационния труд на докт. Феленза Елшани считаю, че е постигната поставената цел и са решени първоначално заложените задачи. Правилно е избрана и приложена методиката, изчислителните процедури и статистическата обработка на емпиричните данни. Доказана е изследователската теза. Стилът на изразяване е научен и разбираем. Спазени са правилата на научната етика. Дисертационният труд е оригинално и задълбочено научно изследване, лично дело на докторантката.

III. НАУЧНИ И ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

Разработеният дисертационен труд притежава научни и научно-приложни приноси, които ще спомогнат за разширяване и за надграждане на теоретичните и методически постановки в областта на изграждането, растежа и развитието на МСП в Косово. Считаю, че представеният методологичен подход е оригинален принос с практико-приложен характер, дело на докторантката, който може да се използва при изследване развитието на МСП и в други държави.

IV. ВЪПРОСИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

Към авторката на разработения дисертационен труд имам следния въпрос: Какви са възможностите за развитие на зелени технологии в МСП в Косово и какви политики биха могли да ги насърчат?

V. ОБОБЩЕНА ОЦЕНКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД И ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Докторантката Феленза Лушаку Елшани е разработила на необходимото научно ниво дисертационния труд и е изпълнила изискванията за придобиване на ОНС „Доктор“ по ДП „Стопански управление“ с обучение на английски език в ПН 3.7 „Администрация и управление“. Това ми дава основание да твърдя, че докторантката притежава задълбочени познания и успешно прилага съвременни методи за изследване в областта на стопанското управление, правилно интерпретира получените резултати, има неоспорими научно-приложни приноси.

В заключение, позволявам си да предложа на уважаемото Научно жури, да оцени високо разработения дисертационен труд и да **гласува положително** за присъждането на докторантката **Феленза Лушаку Елшани** образователната и научна степен „**Доктор**“ по научна специалност „Стопанско управление“, професионално направление 3.7. „Администрация и управление“, област на висше образование 3. „Социални, стопански и правни науки“.

21.07.2025 г.

Стара Загора

Изготвил становището:

(проф. д-р Тодорка Атанасова-Калайджиева)